

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفکر انتقادی در برنامه درسی

راهنمای عملی پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی، فلسفه و
سوادآموزی در کلاس‌های ابتدایی

تألیف

مال لستر و دنیس تیلور

ترجمه

دکتر محمد جوادی پور

دانشیار دانشگاه تهران

صادق موسوی و منیره علی

شماره مسلسل ۹۲۷۸

شماره انتشار ۳۷۶۰

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	: لستر، مال Leicester, Mal
عنوان و نام پدیدآور	: تفکر انتقادی در برنامه درسی: راهنمای عملی پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی، فلسفه و سوادآموزی در کلاس‌های ابتدایی/ تالیف مال لستر و دنیس تیلور؛ مترجمان محمد جوادی‌پور، صادق موسوی، منیره علی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۴ ص: مصور.
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۷۶۰.
شابک	: 978-964-03-7005-6
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: یادداشت
یادداشت	: یادداشت
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: تفکر انتقادی-- انگلستان -- راهنمای آموزشی (ابتدایی)
موضوع	: Critical Thinking-- Study and Teaching (Elementary)-- Great Britain
موضوع	: تفکر انتقادی-- انگلستان -- راهنمای آموزشی (ابتدایی)-- فعالیت‌های فوق برنامه.
موضوع	: Critical Thinking-- Study and Teaching (Elementary)-- Activity Programs-- Great Britain
شناسه افزوده	: تیلور، دنیس، ۱۹۶۱ - م.
شناسه افزوده	: Taylor, Denise
شناسه افزوده	: جوادی‌پور، محمد، ۱۳۴۶ - مترجم.
شناسه افزوده	: موسوی، صادق، ۱۳۷۰ - مترجم.
شناسه افزوده	: علی، منیره، ۱۳۵۱ - مترجم.
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ت ۵/۳/ ۱۵۹۰/ LB
رده‌بندی دیویی	: ۳۷۲/۴۷۴۰۹۴۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۲۶۶۴۵۲

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

عنوان: تفکر انتقادی در برنامه درسی: راهنمای عملی پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی، فلسفه و سوادآموزی در کلاس‌های ابتدایی
 تألیف: مال لستر - دنیس تیلور
 ترجمه: دکتر محمد جوادی‌پور - صادق موسوی - منیره علی
 ویرایش ادبی: علیرضا استواری
 نوبت چاپ: دوم
 تاریخ انتشار: ۱۳۹۶
 شمارگان: ۵۰۰ نسخه
 ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
 چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

ISBN: 978-964-03-7005-6

9 789640 370056

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مترجمان است»

بها: ۱۰۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
 پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: http://press.ut.ac.ir

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

فهرست

۵.....	مقدمه مترجمان
۷.....	درباره مؤلفان.....
۹.....	مقدمه.....
۱۰.....	ماهیت تفکر انتقادی.....
۱۱.....	تفکر انتقادی و برنامه درسی.....
۱۲.....	روش استفاده از کتاب.....
۱۳.....	بخش اول: ابعاد تفکر انتقادی.....
۱۵.....	فصل اول- سؤال پرسیدن.....
۲۷.....	فصل دوم- دیدگاه
۴۱.....	فصل سوم- منطقی بودن
۵۵.....	فصل چهارم- ابزارهای تفکر انتقادی: (فهمیدن)
۶۹.....	فصل پنجم: ابزارهای تفکر انتقادی: (تحلیل).....
۸۳.....	بخش دوم: اندیشه فلسفی و اخلاقی.....
۸۵.....	فصل ششم: مقدمه‌ای بر فلسفه.....
۹۵.....	فصل هفتم: اصول اخلاقی و اخلاقیات
۱۰۹.....	فصل هشتم: دانش و حقیقت.....
۱۲۱.....	فصل نهم- دانش به مثابه یادگیری ارزشمند
۱۳۵.....	فصل دهم: مشکلات ادراکی
۱۴۵.....	منابع

مقدمه مترجمان

در دنیای پیچیده امروز، تغییرات زیادی در زندگی بشری در حال وقوع است و جوامع، برای دستیابی به فناوری برتر با هم رقابت می‌کنند. ایجاد تحول در نظام آموزشی نیز از این قاعده مستثنا نیست؛ چراکه دانش‌آموز قرن بیست و یکم نمی‌تواند عنصری بی‌اختیار باشد که حتی چگونگی یادگیری هم از اراده‌اش خارج بوده و هیچ‌گونه دخل و تصرفی در آنچه می‌آموزد نداشته باشد. برنامه‌های از پیش تعیین‌شده و بی‌چون و چرا، جوابگوی مسائل دانش‌آموز نیست و معلم، تنها منبع اطلاعاتی او محسوب نمی‌شود؛ چراکه با پیشرفت فناوری، در زمانی اندک در هر نقطه از جهان، می‌توان از طریق سیستم‌های پیشرفته اطلاع‌رسانی، به حجم وسیعی از اطلاعات دست یافت. با در دست داشتن اطلاعات وسیع و گوناگون درباره موضوعی که اهمیتی چشمگیر دارد، چگونگی بهره‌برداری از این اطلاعات مطرح می‌شود و خود این امر به تفکر انتقادی نیاز دارد؛ زیرا تفکر انتقادی، بر مبنای تجزیه و تحلیل (پردازش) اطلاعات و کاربرد آنها در عرصه‌های گوناگون دانش و حتی موقعیت‌های مختلف زندگی انسان پایه‌ریزی شده است.

ایجاد تفکر انتقادی را می‌توان یکی از هدف‌های اساسی نظام تعلیم و تربیت در جهان انگاشت که جزء جدایی‌ناپذیر هر نظام آموزشی است؛ زیرا در فرایند آموزش، باید ضمن تقویت روحیه انتقادپذیری معلمان، روحیه انتقادکردن و زمینه بررسی و تحقیق را در شاگردان نیز به وجود آورد؛ اما متأسفانه مدرسه‌های امروزی، اغلب به دلیل پیشرفت علوم و فنون و با توجه به بعضی از رویکردهای روان‌شناختی، توجه خود را به انتقال اطلاعات و حقایق معطوف کرده‌اند و از تربیت انسان‌های متفکر و خلاق فاصله گرفته‌اند؛ در حالی که هر نظام آموزشی برای موفقیت به توانایی افراد خود در تحصیل و تصمیم‌گیری متفکرانه نیازمند است. از این رو، یکی از هدف‌های آموزش و پرورش، باید پرورش توانایی تفکر انتقادی در دانش‌آموزان باشد.

در زمینه پرورش تفکر انتقادی در آموزش و پرورش سؤالاتی از این دست مطرح می‌شود: تفکر انتقادی چیست؟ چرا باید به تفکر انتقادی پرداخت؟ ارتباط تفکر انتقادی و برنامه درسی چیست؟ آیا می‌توان تفکر انتقادی را به صورت عملی در برنامه‌های درسی و کلاس درس اجرا کرد؟ جایگاه تفکر انتقادی در دانشکده‌های علوم تربیتی و تربیت معلم کجاست؟ و ... در واقع، یافتن تعریفی مشترک،

جامع و علمی از تفکر انتقادی، سال‌ها یکی از بزرگ‌ترین حوزه‌های مشاجره و مناقشه بوده است. نبود درک و فهم جامع درباره تفکر انتقادی، موجب سردرگمی بسیاری از مربیان در تعریف تفکر انتقادی و غفلت آنها از اهمیت رشد توانایی‌های تفکر شده است. در واقع، تفکر انتقادی، تلاش برای ایجاد ارزش‌یابی‌هایی منطقی و اطمینان‌بخش است تا ببینیم چه چیزی را می‌توانیم منطقی باور کنیم و چه چیزی را نمی‌توانیم. در تفکر انتقادی، از ابزار علم و استدلال استفاده می‌شود؛ زیرا در آن ارزش شک‌گرایی بر ساده‌لوحی یا تعصب، منطق بر ایمان، علم بر فرضیه و عقلانیت نشان داده می‌شود. در دوران باستان، تعلیم و تربیت بیشتر ابزاری برای ادامه بقا بود و کودکان، مهارت‌های لازم را برای زندگی فرامی‌گرفتند؛ اما امروزه، هدف تعلیم و تربیت فراتر از یادگیری صرف برای بقا و گذران زندگی است. یکی از این اهداف، پرورش تفکر انتقادی در کودکان است. امروزه با شایع شدن رسانه‌های عمومی و انفجار اطلاعاتی، توجه به درستی یا نادرستی این اطلاعات و نیز، تعیین معیاری برای سنجش این اطلاعات ضروری به نظر می‌رسد؛ اما این معیار چیست و کجا می‌توان آن را کسب کرد؟ شاید بتوان گفت، این معیار همان تفکر انتقادی است. نگاهی گذرا بر کتاب‌های موجود، بیشتر نشان‌دهنده این است که این کتاب‌ها صرفاً به جنبه نظری تفکر انتقادی در آموزش و پرورش پرداخته و از معرفی راهکارهای عملی غافل مانده‌اند. دلیل انتخاب کتاب حاضر برای ترجمه نیز، توجه به همین نکته بوده است؛ چرا که در این کتاب با بهره‌گیری از مثال‌های کاملاً عملی، سعی شده است از تحلیل نظری صرف پرهیز و نظریه و عمل ادغام شود. از طرف دیگر، دانشکده‌های علوم تربیتی و تربیت معلم، هر ساله درسی را با عنوان «برنامه‌ریزی درسی ابتدایی» در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری ارائه می‌دهند که در آن از توجه به تفکر انتقادی به مثابه یکی از ملاک‌های مهم برنامه‌ریزی غفلت می‌شود. به نظر می‌رسد استادان، دانشجویان، معلمان دوره ابتدایی و سایر دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌توانند از این کتاب به‌عنوان بخشی از این دوره درسی بهره‌گیرند.

دکتر محمد جوادی پور

صادق موسوی

منیره علی

درباره مؤلفان

مال لستر: مال لستر، مشاور آموزشی مستقل و استاد (پروفیسور) بازنشسته دانشگاه ناتینگهام انگلیس است. وی دارای مقالات و کتاب‌های گوناگونی در زمینه آموزش و برنامه درسی است.

دنيس تیلور: دنيس تیلور، مربی حرفه‌ای آموزش زیست‌محیطی و از جمله فعالان محیط‌زیست است.

داستان و تفکر انتقادی

در کتاب پیشین این نویسندگان با نام *یادگیری محیطی برای کلاس و تمرین‌های ks1 و ks2*^۱ (لستر و تیلور، ۲۰۰۹) سعی شده بود، قدرت داستان با ماهیت جذاب طبیعت ترکیب شود. در این کتاب نیز، تلاش شده با بهره‌گیری از قدرت داستان، جنبه‌های مختلف تفکر انتقادی^۲ بررسی شود. در هر داستان، یکی از ابعاد تفکر انتقادی به میان آمده است که موجب شده، ایده‌های پیچیده و انتزاعی، عینی (منطقی) و در دسترس باشند.

فیلسوفان و دیگر کسانی که در زمینه ایده‌های انتزاعی می‌اندیشند، اغلب از این شیوه استفاده می‌کنند. به‌عنوان مثال، برای کاوش درباره وجود خداوند از استعاره کشف باغی زیبا در جنگل طبیعی استفاده می‌شود و این که طراحی و نظم این باغ، نشان‌دهنده وجود باغبانی است که آن را ایجاد کرده و پرورش داده است. آیا رشد این جنگل اتفاقی بوده است یا از طرح و نظم مشخصی پیروی می‌کند؟ در این کتاب با استفاده از ایده‌های انتزاعی، سؤالات فلسفی و مهارت‌های انتقادی به‌عنوان موضوعات اصلی در داستان‌های کودکان تفکربرانگیز، مفاهیم مناسب بیان می‌شود؛ به‌گونه‌ای که کودکان قادر به درک و لذت‌بردن از آن باشند.

۱- تمرین‌های ks1 و ks2: مجموعه آزمون‌های استاندارد که برای گروه‌هایی با میانگین سنی خاص در مدرسه اجرا می‌شوند. در این آزمون‌ها، عملکرد شاگردان در بخش‌های مختلف بررسی می‌شود. ks1 شامل گروه سنی ۷-۵ سال و ks2 شامل گروه سنی ۱۱-۷ سال می‌شود.

ماهیت تفکر انتقادی

ما ماهیت تفکر انتقادی را در دو شاخه اصلی طبقه‌بندی کرده‌ایم. در قسمت اول، جنبه‌های مختلف تفکر انتقادی متناسب با ks1 و ks2 بررسی می‌شود. این مفاهیم شامل سؤال پرسیدن، سؤالات خوب، فهم و درک، دیدگاه‌ها (نظرها)، منطقی‌بودن و رشد و توسعه مهارت‌های تحقیق و تحلیل است. در قسمت دوم، به آشنایی کودکان با اندیشه فلسفی^۱، بررسی ماهیت دانش و مسائل اخلاقی و ادراکی می‌پردازیم.

هر فصل با تشریح مهارت تفکر انتقادی موضوع بحث آغاز می‌شود و به بررسی این مهارت به‌گونه‌ای قابل فهم برای کودکان دبستانی می‌پردازد. از این طریق، بسیاری از مفاهیم مناسب مانند استدلال، شواهد، موافقت یا مخالفت منطقی، تحلیل، ارزش‌ها، دانش و فلسفه و ... به‌طور واضح بررسی شده است. فعالیت‌های یادگیری هر فصل موجب توسعه مفاهیم مرتبط با مهارت‌های تشخیص فرضیه‌ها و سوگیری، تصور جایگزین‌ها، استفاده از شواهد و منطق و یادگیری براساس تفکر می‌شود و همچنین، شامل تمرین‌هایی درباره ابزار و فرایندهای تفکر مانند پرسیدن سؤال خوب، استدلال مناسب، طبقه‌بندی مواد و ... است. ما این فعالیت‌های یادگیری را در دو سطح ks1 و ks2 دسته‌بندی کرده‌ایم؛ اما بیشتر معلمان هر دو سطح را برای برخی از شاگردان خود مناسب می‌دانند و آن را برای کل کلاس به‌کار می‌گیرند.

تفکر انتقادی را می‌توان جعبه ابزاری از مهارت‌ها تلقی کرد که کودکان را به تفکر عمیق و واضح‌تر درباره اعتقاداتشان و آنچه می‌خوانند یا در وسایل ارتباط‌جمعی و ... به آنها گفته می‌شود و آنچه باید انجام دهند، قادر می‌سازد. چنین تفکری به آنها کمک خواهد کرد تا آگاهی بیشتری داشته باشند و در برابر متقاعدسازی متعصبانه، پیش‌داوری و رفتارها و اعتقادات غیرمنطقی، بیشتر مقاومت کنند. مهم است که کودکان این مهارت‌ها را در مدرسه توسعه دهند؛ زیرا یادگیری چگونگی انتقاد و نحوه تفکر شخصی از عناصر مهم در باسوادشدن است. معلمانی که می‌خواهند تفکر انتقادی خود را پرورش دهند، می‌توانند از کتاب اخیر مال لستر با نام *آموزش مهارت‌های تفکر/انتقادی* استفاده کنند. این کتاب در سال ۲۰۱۰ نوشته شده و به بررسی مهارت‌ها و مفاهیم تفکر انتقادی در بزرگسالان همراه با داستان‌های خاص بزرگسالان برای بیان مفاهیم مهم پرداخته است.

تفکر انتقادی و برنامه درسی (نگرانی‌هایی درباره برنامه میان‌رشته‌ای)^۱

از زمان انتشار «گزارش مروری مستقل بر برنامه درسی ابتدایی»: گزارش نهایی (DCSF, ۲۰۰۹)^۲ بیش از پیش بر یادگیری‌های فراتر از برنامه درسی در کلاس‌های ابتدایی تأکید شده است. این کتاب می‌تواند منبع اثربخشی برای این‌گونه یادگیری باشد. این کتاب، فهم برنامه درسی میان‌رشته‌ای را به سه روش فراهم می‌کند.

۱. سواد^۳

مهارت‌های شنیدن، صحبت (ارتباطات شفاهی) خواندن و نوشتن برنامه درسی فراگیرند (فراتر از برنامه‌ریزی). داستان هر فصل و فعالیت‌های یادگیری مرتبط با آن، تمام ابعاد سواد دانش‌آموزان را ارتقاء می‌دهد.

۲. آموزش/ارزش‌ها

ارزش‌ها در سراسر برنامه درسی موجودند و برنامه درسی ملی تشخیص می‌دهد و لازم می‌داند که معلمان، رشد معنوی، فرهنگی، اخلاقی، اجتماعی و شخصی دانش‌آموزان را لحاظ کنند؛ داستان‌ها و فعالیت‌های یادگیری مرتبط با آنها، به دلیل اشتغال بر ارزش‌های انسانی، در آموزش ارزش‌ها مشارکت دارند.

۳. مهارت‌های تفکر انتقادی و خلاق

مهارت‌های تفکر انتقادی نیز به سراسر برنامه درسی پیوند خورده است. ما در یکایک حوزه‌های معرفت و فهم بشری، به تفکر انتقادی، سؤال‌پرسی، تأمل و منطقی‌بودن نیازمندیم؛ بنابراین می‌توان گفت، گرچه این مهارت‌ها در حوزه‌های مختلف اشکال متفاوتی به خود می‌گیرند؛ بلکه دارای جنبه ژنتیکی و ارثی‌اند. برای مثال، عادت به سؤال‌پرسی به یادگیری شاگردان در تمام حوزه‌های دانش کمک می‌کند و بنابراین، ابزاری ضروری برای برنامه درسی فراگیر است؛ اما یک سؤال خوب، از یک حوزه به حوزه دیگر متفاوت است و کودکان باید این تفاوت‌ها را درک کنند. فعالیت‌های یادگیری تفکر انتقادی (تمرین‌ها و بازی‌ها) شامل موضوعات خاص و فعالیت‌های عام‌تر است.

1- Cross curricular

2- DCSF: Department of Children and Family Service آمریکا در خانواده و کودکان از کودکان و خانواده در آمریکا

3- Literacy

علاوه بر این، تفکر خلاق^۱ و انتقادی هم‌پوشانی دارند. برای مثال، حدس زدن یا «تصور جایگزین‌ها» جنبه‌ای از تفکر انتقادی است که تمرینی برای خلاقیت نیز به‌شمار می‌رود. داستان‌های تخیلی اغلب نوشته‌هایی خلاقانه توصیف می‌شوند؛ بنابراین داستان، فعالیت‌ها و تمرین‌های تفکر انتقادی و بازی‌ها به‌عنوان یادگیری‌های کلیدی در هر فصل فراهم شده که به رشد تفکر انتقادی و خلاقیت کودکان کمک خواهد کرد.

علاوه بر این، کارهای بین‌رشته‌ای نیز به سراسر برنامه درسی^۲ پیوند خورده‌اند، طوری که به برنامه کمک می‌کنند تا در چند حوزه به کاوش درباره یک عنوان مناسب بپردازد. کارکنان به‌کمک چنین رویکردی می‌توانند از مهارت‌های تخصصی گوناگون استفاده کنند. برای کاربرد کامل کتاب در خصوص رویکرد برنامه درسی فراگیر، تصاویری مرتبط با داستان‌ها و مفاهیم فصل فراهم کرده‌ایم که برخی از آنها بر طرح‌های بین‌رشته‌ای^۳ متمرکزند.

روش استفاده از کتاب

استفاده انعطاف‌پذیر از مطالب تهیه‌شده متناسب با ks1 و ks2 است. این کتاب شامل ده داستان تفکربرانگیز است که فصل به‌فصل به توضیح مهارت‌های کلیدی تفکر انتقادی در سطح متناسب می‌پردازد. تصاویر و عکس‌های دوست‌داشتنی و فعالیت‌های یادگیری تفکر انتقادی در سراسر برنامه درسی، تمرین‌هایی درباره یادگیری و مهارت‌های تفکر خلاق تدارک دیده شده است. منابع مفیدی نیز برای کار در کلاس و تمرین تمام مهارت‌های برنامه درسی فراگیر فراهم آمده است.

هر فصل از کتاب به شما کمک خواهد کرد تا جنبه‌ای از تفکر انتقادی را برای شاگردان خود توضیح دهید. بعد از توضیح، داستانی را که این جنبه از تفکر انتقادی را توصیف می‌کند، بخوانید. واژه‌های دشوار را به شیوه معمول خود توضیح دهید. سپس به سراغ فعالیت‌های یادگیری مرتبط با آن بروید. برای این کار، مراحل را متناسب با خود و کلاس طی کنید. هم فعالیت‌ها و هم داستان‌ها، باید تنظیم‌کننده تفکر کودکان کلاس شما باشد، به شیوه‌ای که هم‌زمان موجب تحریک انگیزه آنها و توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی و خلاق در آنها شود.

در انتهای فصل دهم، کودکان معنای تفکر انتقادی و چگونگی آن را خواهند فهمید و با اندیشه فلسفی و اخلاقی نیز آشنا خواهند شد و امیدواریم به متفکران ژرف‌نگر، خلاق و آگاهی‌بخش تبدیل شوند.

1- Creative thinking

2- Curriculum

3- Interdisciplinary